

YU ISSN 0350-185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XLIII

Уређивачки одбор:

*др Тајјана Бајић-Ивић, др Даринка Горјан-Премк, др Ирена Гришкај, др Милка
Ивић, др Павле Ивић, др Радослав Кайичић, Блаже Конески, др Тине Лојар,
др Александар Младеновић, др Асим Пецо, др Мишар Пешикан, др Живојин
Ситанојчић, др Драго Ђујић*

Главни уредник:
МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1987

VIŠESTRUKI ASPEKTI SINTAKSIČKE RELACIJE *BROJ ~ IMENICA*

Brojevi kao vrsta reči (podrazumevaju se glavni brojevi, zbirni brojevi tipa *dvoje, troje, . . . petoro . . .*, brojne imenice tipa *dvojica, trojica, . . . petorica . . .*) jesu imena apstraktnih veličina — izraza takozvanog aritmetičkog niza. U tekstu se brojevi pojavljuju da bi povezali nazive skupova o kojima je reč sa određenim izrazom aritmetičkog niza i na taj način odredili brojnost skupa. Pošto su imena skupova oformljena kao imeničke sintagme u množini¹, brojevi se pojavljuju kao odredbe takvih sintagmi i to (1) na nivou rečenice, u poziciji nominalnog dela sastavnog predikata, tj. povezani sa glagolom-sponom, npr. *Vojnika je bilo deset* i sl., ili (2) na nivou imeničke sintagme — kao jedan od modifikatora konstitutivne imenice ili zamenice; u sekvenciji modifikatora broj se obično nalazi iza zamenice (ako je ima) i ispred prideva, npr. *Tih deset hrabrih vojnika bili su moji prijatelji* i sl. Međutim, i u jednoj i u drugoj funkciji brojevi se ponašaju na sebi svojstven način, drukčije od ostalih imeničkih modifikatora kao što su zamenice ili pridevi. Radi se o semantički motiviranim razlikama odraženim u sintaksi.

Imena skupova koja se kao množinske imeničke sintagme pojavljuju u tekstu zapravo su imena sastava semantičkih obeležja svojstvenih svakom pojedinom elementu skupa shvaćenog distributivno. Recimo, svaki element skupa 'stolovi' jeste 'sto', svaki element skupa 'drveni stolovi' jeste 'drven', itd. Svaka imenička ili pridevska komponenta naziva obogaćuje intenziju i ujedno smanjuje ekstenziju nazvanoga skupa. S druge strane, zameničke komponente (podrazumevaju se tzv. demonstrativne i neodređene zamenice) uspostavljaju odnos između naziva i njihovih referenata u stvarnosti, tj. objekata na koje se ti nazivi (upotrebljeni u određenom tekstu i kontekstu) odnose. Sintagma *ti stolovi* predstavlja naziv određenog, identifikovanog podskupa o kojem je reč, sintagma *neki stolovi* nosi informaciju o postojanju jednog bliže neodređenog, ali odgovarajućom predikacijom izdvojenog podskupa, i sl. Drugim rečima, zamenički se modifikatori odnose na određene podskupove shvaćene kolektivno — ukazuju na njihovu ekstenziju. Ovo je ujedno i razlog zašto se zamenički modifikatori ne pojavljuju kao jezgra predikacije, ne govorimo **Ovi stolovi su ti niti *Ovi stolovi su neki* i sl. Naime, dok pridevi „biraju” imenice i/ili imeničke sintagme

¹ Svesno ostavljam po strani bogatu problematiku pravih kolektiva čija kategorijalna karakteristika varira od jezika do jezika, a neki put i od formacije do formacije.

kojima „smeju” da se priključe, između zamenice i naziva kome se ona priključuje ne postoji nikakva implikacija, zamenica ne selekcionira nazive. Up. npr. na jednoj strani *bela haljina*, *bela dolina*, no ne i **beo dolazak*², **belo uzbuđenje*, ili *mutna tečnost*, *mutan pogled*, no ne i **mutan sto*, dok na drugoj strani nema naziva koji ne bi mogao da primi odredbu tipa *taj ili neki*.³ BROJEVI predstavljaju klasu za sebe iako stoje pre na strani zamenica nego na strani prideva. U sintagmama *četiri stola* ili *deset vojnika* brojne odredbe — iako informišu o izbrojanosti skupa, tj. nalazu distributivnu interpretaciju — ipak se odnose na skup kao takav, skup shvaćen kolektivno; ne govore ništa o pojedinim elementima, nego jedino o njihovoj brojnosti u datom kontekstu. Dakle, određuju ekstenziju, a implikacija o izbrojanosti skupa je jedinstvena, svim brojevima zajednička implikacija i jedinstvena ograda koju oni predstavljaju nazvanom skupu. Valjda se zato brojevi relativno retko i nerado pojavljuju u funkciji nosioca predikacije, iako im ta funkcija nije tuđa.

Kategorijalna karakteristika leksema koje sačinjavaju klasu brojeva u slovenskim jezicima opet je nešto posebno. Relevantan je pre svega odnos prema gramatičkoj kategoriji roda. Razlike u rodu se češće pojavljuju kod nižih brojeva, a u nekim slovenskim jezicima pridružuje im se kategorija 'personalnost', što omogućuje brojevima relativno često da vrše funkciju ne samo dopunskog već i konstitutivnog člana jedne imeničke sintagme⁴, up. npr. *Ta dvojica uvek su mi bili sumnjivi* i sl. S druge strane ima i brojeva oformljenih kao prave imenice, tj. sposobnih jedino za funkciju konstitutivnog člana imeničke sintagme, up. polj. *Ta dwójka od początku wydawała mi się podejrzana* i sl.

Analiza koja sledi predstavlja pokušaj da se konfrontativno prikažu sredstva kojima se služe srpskohrvatski i poljski u izražavanju semantičkih obeležja i sintaksičkih funkcija jednog tipa konstrukcija sa brojnom odredbom. Ta se sredstva svode uglavnom na načine međusobne akomodacije između odgovarajućih imenica/zamenica i brojeva.

Opredelila sam se za konstrukcije

- koje se odnose isključivo na ljudska bića muškog pola jer su tu sve komplikacije oko izražavanja roda i personalnosti najmarkantnije,
- koje sadrže sintagmu kojom se određuje odgovarajući skup muških osoba kao temu iskaza, u početnoj poziciji, u odnosu gramatičke interdependencije sa glagolom koji konstituiše rečenicu⁵, ili kao remu u priroku, dok je brojna odredba ili ugrađena u tu sintagmu ili funkcioniра kao tzv. imenski prirok (imenski deo predikata).

² Ne interesuje me ovde specifična markirana semantika poetske reči koja umetničke valere novosti i neobičnosti postiže baš kršenjem osnovnih pravila, pa opet bez njih ne bi mogla da postoji.

³ Up. Z. Topolińska, *Semantic Implication: Adjective → Noun* u tomu *Polish Text Linguistics*, Uppsala 1984, ss. 147—155.

⁴ Up. npr. makedonsku seriju sa sufiksom *-mina*.

⁵ Pod interdependencijom razumem dvostranu gramatičku kategorijalnu zavisnost: imenica nameće glagolu broj i rod, a glagol imenici padež, up. Z. Saloni, *Cechy składniowe polskiego czasownika*, Warszawa 1976.

Poslednje dve ograde omogućuju da se koncentrišemo na problem akomodacije brojeva bez izlišnih komplikacija koje stvaraju zavisne od glagola imeničke sintagme u kosim padežima.

U centru pažnje nalazi se na taj način problem određenosti skupa, odnosno gramatičkih sredstava kojima oba jezika signalizuju variranje u pogledu određenosti skupa. Izdvojićemo nekoliko osnovnih situacija:

1. Neodređeni podskup opšteg skupa uvodi se u tekst kao izbrojan i brojno određen, npr. *Bilo pet vojnika* i sl.
2. Već spomenuti podskup opšteg skupa brojno se određuje pomoću posebne predikacije, npr. *Vojnika je bilo pet* i sl.
3. Reč je o identifikovanom i brojno određenom podskupu opšteg skupa, npr. *Ovih pet vojnika je došlo*.
4. Interesantnu varijantu prethodne situacije pruža konstrukcija koja, pored osnovne predikacije, obuhvata i aserciju da je tom predikacijom iscrpljen obim dotičnoga podskupa, npr. *Svih pet vojnika je došlo* i sl.
5. Peta situacija (odnosno prva drugog stupnja?) je uvođenje neodređenoga izbrojanoga podskupa određenoga podskupa opštega skupa, npr. *Pet od vojnika je došlo* i sl. Sudeći po distribuciji člana u onim jezicima koji ga imaju, ova je konstrukcija niz od dve hijerarhizirane imeničke sintagme, tj. nešto kao **pet vojnika od tih vojnika koji . . .* sa obaveznim brisanjem konstitutivnog člana nadređene sintagme.

Pored navedenih pet uzećemo u obzir i konstrukcije gde mesto imenicom nazvanoga opšteg skupa (kao *vojnici* i sl.) nalazimo jedan zamenicom određen podskup opštega skupa 'ljudska bića muškog pola' i to (a) sa učešćem i (b) bez učešća govornoga lica. Imaćemo dakle 1.1. i 1.2. — \emptyset (prazno), jer je takav „zamenički” skup po definiciji određenoga karaktera; 2.1. *Nas je bilo petorica*, 2.2. *Njih je bilo petorica*; 3.1. *Nas petorica smo došli kasnije*, 3.2. *Njih petorica su došli kasnije*; 4.1. *Nas petorica smo svi došli kasnije/Sva petorica smo došli kasnije*, 4.2. *Njih petorica su svi došli kasnije/Sva petorica su došli kasnije*; 5.1. *Petorica od nas je došlo . . . su došli*, 5.2. *Petorica od njih je došlo . . . su došli*.

Najzad, zbog poznatih slovenskih površinskih idiosinkrazija vezanih za staru dvojину, proverićemo kako se oformljuju odgovarajuće sadržine ne samo sa brojem '5' no i sa brojem '2' a po potrebi i sa brojevima '3' i '10'.

U našem materijalu, dakle, variraju tri komponente:

- I. stupanj određenosti skupa (up. gore 1—5);
- II. način određivanja: polazeći od otvorenoga i nazvanoga skupa kao *vojnici* i sl., ili od izdvojenoga i zatvorenoga podskupa opšteg skupa 'ljudska bića muškog pola';
- III. aritmetički izraz koji određuje brojnost skupa: 2 — 5 (— 10).

Materijal je prikupljen putem ankete u kojoj su učestvovali brojni informanti kako na poljskoj tako i na srpskohrvatskoj strani. Uzimaju se jedino podaci standardnih jezika.

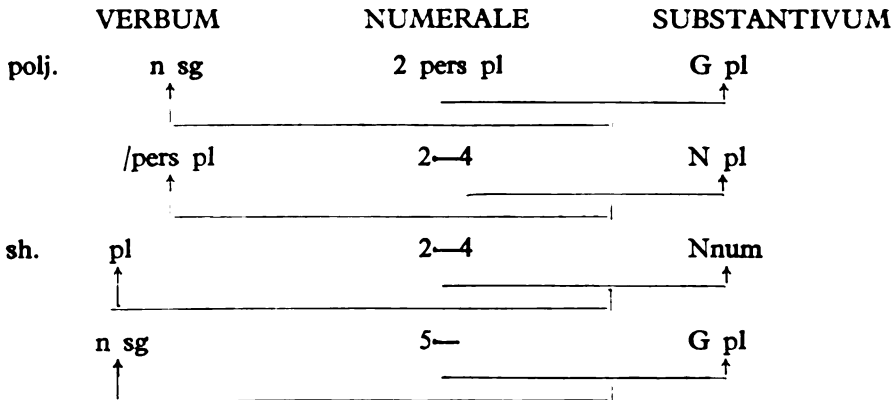
Da bih signalizirala semantički tip konstrukcije, a da ne sugerišem unapred određeno poljsko ili srpskohrvatsko rešenje, poslužiću se makedonskim koji kao jezik sa gramatikaliziranom kategorijom određenosti izvrsno razlikuje sve potrebne značenjske nijanse.

1. Klasičan primer prve situacije, tj. uvođenja u tekst neodređenoga izbrojanoga skupa je incipit bajke, up. mak. *Si bil eden car . . . , Si bile dve sestri* i sl.

U sh. imamo tu *Bila dva vojnika, Bilo pet vojnika*, gde je krnji perfekt znak neodređenosti skupa, a redosled pokazuje da je reč o egzistencijalnoj konstataciji. Mogući je i stilski nemarkiran tip *Bila su dva vojnika, Bilo je pet vojnika*. Međutim, tu je moguća i višestruka interpretacija (up. niže).

U polj. klasičan incipit glasi *Było sobie dwu/pięciu żołnierzy*, sa tzv. povratnom zamenicom kao nosiocem neodređenosti. No moguće je npr. i *Było tam dwu żołnierzy, W barze siedziało pięciu żołnierzy* i sl. Reda je kongruentna konstrukcija tipa *W barze siedzieli dwaj oficerowie i pięcou żołnierzy*. Međutim, *W barze siedzieli dwaj oficerowie i trzej żołnierze* većina mojih informanata odbacuje kao neprirodno.

Dakle, u oba jezika dominira konstrukcija sa imenicom u genitivu i glagolom u srednjem rodu jednine — jedno i drugo izazvano prisustvom brojeva od 5 naviše. U poljskom se ta konstrukcija uvukla čak kod nižih brojeva i skoro je eliminirala stariju kongruentnu konstrukciju. U sh. došlo je do gramatikalizacije posebnog (homonimnog sa genitivom jednine) oblika izbrojane množine u sastavu sa brojevima od 2 do 4 pa je tu kongruencija množinska. Simbolično:

Nnum je simbol za vezanu pozicionu varijantu množinskog nominativnog oblika u sastavu sa brojevima 2—4; pers pl uz glagol ili uz broj je oznaka specifične množinske forme roda koja implicira prisustvo u skupu ljudskih bića muškog pola. Kao što se vidi iz primera, ta se informacija u rečenici ne ponavlja nego je vezana alternativno za broj ili za glagolski oblik.

Suočeni smo, dakle, sa situacijom koja je dobro poznata slovenskim gramatičarima da prisustvo broja u imeničkoj sintagmi traži specifične od-

nose gramatičke zavisnosti kako na nivou same sintagme, tako i na nivou rečenice. Sklona sam da tu vidim odraz spomenute činjenice da broj nije običan modifikator na semantičkom planu nego je samostalna veličina, priređena ne opštom pojmu direktno, nego podskupu denotata tog opšteg pojma.

Treba još eksplicitno reći i to da se u ovoj osnovnoj situaciji uvođenja konstrukcija sa brojevima u tekst imenica ne može zameniti zamenicom jer bi to dovelo do semantičke inkongruencije. Dakle, konstrukcija **Bilo nas dvojica*, **Bilo nas petorica* sa odgovarajućom interpretacijom ne postoji.

2. Druga i ključna u našem razmatranju situacija je određivanje brojnosti referencijalno već određenoga skupa, up. mak. *Vojnicite bea dvajca*, *Vojnicite bea petmina*.

Klasičan kontekst je ovde nabrojavanje komponenti jednog heterogenog skupa, dakle nešto kao *Bili su tu na okupu vojnici, novinari, lekari . . . Vojnika je bilo pet, novinara — sedam, lekara — deset . . .* no već pod upitnikom je *?Vojnika su bila dva*. Većina mojih informanata odgovara *Bila su dva vojnika, Bilo je pet novinara . . .* i sl. sa rečeničnim akcentom na broju, što sugerira da je izdvajanje broja iz sintagme i njegovo pomeranje u predikatsku poziciju sekundarna operacija.

U poljskom je generaliziran tip *Żołnierzy było dwu, dziennikarzy pięciu, lekarzy ośmiu . . .* i sl. Međutim, i njega informanti ocenjuju kao deriviran od *Było dwu żołnierzy . . .* Strukturu *Żołnierze byli dwaj* informanti ocenjuju kao neprirodnu.

Po svemu izgleda da bi se poljska opozicija tipa *Było (sobie) pięciu żołnierzy*, prema *Żołnierzy było pięciu*, najbolje mogla predati na srpskohrvatskom sa *Bilo pet vojnika* prema *Bilo je pet vojnika*.

Sa zamenicom mesto imenice dobijamo sh. *Bilo nas je dvojica/petorica, Bilo ih je dvojica/petorica . . .*, no samo deo informanata prihvata i *Bili smo dvojica/petorica, Bili su dvojica/petorica*. Ovde se prvi put i na srpskohrvatskoj strani pojavljuje kategorija pers pl čiji je nosilac sufiks *-ica*.

Poljske konstrukcije glase *Było nas/ich dwu/pięciu*, no ne i **Byli/smy/ dwaj*, jer to zvuči neprirodno i/ili arhaično.

Dakle, čim je broj linearno odvojen od imenice, u oba se jezika pojavljuje skoro bez izuzetka markirana konstrukcija sa sintaksičkom hijerarhijom zavisnosti izazvanom prisustvom broja. U oba jezika takva se linearizacija ocenjuje kao sekundarna, tj. sve navodi na zaključak da su sastavi kao *dwu/pięciu żołnierzy, dva/pet vojnika* jezički interpretirani kao složena jezgra imeničke sintagme, a ne kao jezgro + modifikator. Drukčija je situacija u sastavu sa zamenicom; međutim, tu se obavezno pojavljuje spomenuti sufiks *-ica*, dakle u oba jezika brojni oblik u predikatu nosi obeležje pers pl, tj. u njega je semantički ugrađen predikat 'muškarac'. Dokaz da je to tako su incipiti tipa *Srela su se dvojica* i sl. npr. u vicevima.

3. Treća je situacija jezičko oblikovanje izbrojanoga i određenoga skupa, mak. *Dojdoa ovie dvajca/petmina vojnici*, i sl.

U sh. imamo *Došla/došli su ova dva/dvojica vojnika, Došlo je/ došli su ovih pet vojnika*, pod upitnikom *?Došli su/došla je ova petorica vojnika*. Dakle

— od 2 do 4 dvostruko kongruentna konstrukcija, od 5 naviše genitivna konstrukcija na nivou sintagme sa jedninskom ili množinskom kongruencijom na nivou rečenice.

U poljskom jeziku situacija je jednostavnija: *Przyszło tych dwu/pięciu żołnierzy* i alternativno *Przyszli ci dwaj żołnierze*, bez semantičke razlike. Moguće je i *Przyszła ta piątka . . .*, reče . . . *ta dwójka żołnierzy* sa malo drukčijom komunikativnom hijerarhijom, tj. sa podvlačenjem kolektivne a ne distributivne interpretacije skupa. Ova mogućnost dvostruke hijerarhijske formalizacije kao da govori u korist teze da su sastavi *pięciu żołnierzy/piątka żołnierzy* složena sintagmatska jezgra, tj. da su obe komponente ravnopravne.

Svaka proba supstitucije imenice zamenicom traži drukčiju komunikativnu perspektivu — cela se konstrukcija teško može shvatiti kao rema. Tip *Došli smo nas dvojica*, kao da je deriviran od 'što se nas tiče, došli smo (samo) dvojica', tj. predstavlja parafrazu konstrukcije obuhvaćene gore pod (2). Sa tematizacijom cele sintagme imamo *Nas dvojica/petorica smo došli*, *Njih dvojica/petorica su došli* ili *Njih dvojica su došla*, uvek sa množinskom kongruencijom.

U poljskom imamo *My dwaj przyszliśmy*, a ne **Nas dwu przyszło*, *Oni dwaj przyszli*, a ne **Ich dwu przyszło*; neprirodno zvuči i **My pięciu przyszliśmy*, **Oni pięciu przyszli*. Rešenje je tu u apoziciji broja ili u obrnutoj hijerarhiji broja i zamenice: *My, pięciu, przyszliśmy* ili *Nasza piątka przyszła*.

Primeri jasno govore da zameničke konstrukcije ne prihvataju genitivnu interpretaciju u celini, a samim tim ni kongruenciju sa kategorijalno praznim glagolskim oblikom srednjeg roda jednine.

4. Naša se četvrta situacija odlikuje prisustvom jedne dodatne meta-jezičke konstatacije da predikat iscrpljuje ekstenziju argumentskog skupa. Pojavljuju se razlike u mogućnostima direktnog ugrađivanje te konstatacije u osnovnu imeničku sintagmu.

U kombinaciji sa brojem '2' slovenski jezici raspoložu leksičkim rešenjem na bazi korena *ob-*: *Oba vojnika su došla*, *Obaj żołnierze przyszli*, a ne **Obu żołnierzy przyszło*.

Kod drugih brojeva pojavljuje se posebna leksema, sh. *sav*, polj. *wszystek*, čije prisustvo kao da izaziva koliziju u rečeničnoj kongruenciji: broj traži imenički genitiv i nekongruentno rešenje, dok zamenica kao nosilac određenosti može da stupi samo u kongruentnu vezu. Postižu se kompromisna rešenja. U sh. na nivou imeničke sintagme pobeđuje broj, a na rečeničnom nivou zamenica, u polj. dolazi do razbijanja sintagme; up. sh. *Svih pet vojnika su došli* ~ polj. *Wszystkich pięciu żołnierzy przyszło* ili *Żołnierze przyszli*, *wszystkich pięciu*, što prihvataju moji poljski informatori prema *Żołnierze przyszli*, *wszyscy pięciu*, što je meni lično bliže uprkos činjenici da to moji informatori ne prihvataju. Pri obrnutoj sadržinskoj hijerarhiji lakše je postići gramatički čisto rešenje, up. sh. *Sva petorica vojnika su došli*, polj. *Cala piątka żołnierzy przyszła* i sl.

U zameničkoj varijanti imamo: sh. *Došli smo obojica/Mi smo došli obojica*, no nikako **nas obojica niti* — u kontinuiranom sastavu — **mi obojica*,

polj. *Przyszlismy obaj/Myśmy przyszli obaj*, kao i npr. *My obaj myślimy, że . . . no nikako *nas obu*. I dalje: sh. *Došli su obojica/Oni su došli obojica*, polj. *Przyszli obaj/Oni przyszli obaj/Oni obaj przyszli . . .*

Sa brojem '5': *Došli smo sva petorica/Mi smo došli sva petorica, Došli su sva petorica/Oni su došli sva petorica, Przyszlismy wszyscy pięciu/Myśmy przyszli wszyscy pięciu, Przyszli wszyscy pięciu/Oni przyszli wszyscy pięciu . . .*

Prisustvo dvaju eksponenata određenosti (pored lične zamenice to je i leksema 'sav') omogućuje i ujedno izaziva kidanje imeničkog niza u dva, tj. direktnije je odslikana semantička struktura predikacije: nameće se parafraza tipa 'mi smo došli i nije istina da je iko od nas petorice izostao'. O načinu formalizacije odlučuje ne broj nego zamenički sastav. Da je to ipak retka konstrukcija sa heterogenim implikacijama, svedoče odgovori tipa: *Nas dvojica smo obojica došli i sl.*

5. Najzad, peta situacija je izdvajanje neodređenoga podskupa iz inače određenoga skupa. Problem koji se ovde postavlja nalazi jasno površinsko rešenje u makedonskom, gde imamo *Dvajca od vojnicite dojdoa* prema *Dvajca vojnici dojdoa*. U drugom se slučaju misli o neodređenom podskupu opšteg takođe neodređenog skupa. U poljskom i u srpskohrvatskom te se dve stvari mešaju, tj. dominiraju konstrukcije tipa *dva/dvojica vojnika*, sa dve moguće interpretacije, a relativno je ređi tip *dva/dvojica od vojnika*. Međutim, što se kongruencije i drugih gramatičkih pokazatelja tiče, ta se dva tipa uglavnom i ne razlikuju. Interes pobuđuje jedino srpskohrvatska formalizacija naše zameničke varijante, gde sintagme kao *većina njih, nekolicina njih, nas nekolicina, nas jedno desetak* pokazuju bespredložko rešenje, dok je u poljskom predlog skoro bez izuzetka prisustan, up. *większość z nich, kilku z nich, około dziesięciu z nas, kilku z nas*; eventualno *nas kilku*, no ne **nas większość, *ich większość i sl.*

Zaključci naše analize redaju se na dva plana — na semantičkom i na sintaksičkom.

Rekli smo da brojevi određuju brojnost skupova pomoću priređivanja odgovarajućim a₇straktnim veličinama, tj. izrazima aritmetičkog niza.

Radi se o skupovima dvostrukog karaktera: o skupovima materijalnih predmeta (među drugim i ljudskih bića) i o skupovima vremenskih odseka ispunjenih nekim dejstvom.

Prvi tip skupova jezički se formalizuje kao imeničke sintagme, drugi — ili kao imeničke sintagme ili kao rečenične strukture.

U imeničkoj sintagmi, tj. u odnosu zavisnosti sa imenicom, brojevi (kao vrsta reči) uklapaju se direktno u sintaksičku konstrukciju. U rečeničnu strukturu, tj. u odnos zavisnosti sa finitnim glagolskim oblikom, stupa sintagma *x-puta, x-krat* i slično. Prilozi kako *često, retko* i sl. su brojno neodređeni ekvivalenti takvih sintagmi.

Predmet naše analize bilo je brojno određivanje skupova lica muškog pola. Iako formalizirane u obliku imeničkih sintagmi, odgovarajuće semantičke strukture predstavljaju gramatički problem i na rečeničnom nivou zbog labilne međusobne hijerarhije broja i imenice.

Problem se pojavljuje već u trenutku uvođenja u tekst naziva brojno određenoga skupa. Naime, da bismo signalizovali da imamo posla sa skupom, a ne sa pojedincem, dosta nam je da uvedemo množinski nastavak. Čim je tu broj, znači da je taj broj važan, a čim je važan, valja ga istaći. Budući da ceo naziv stoji u rematskoj poziciji, jedini način isticanja broja jeste unutrašnja gramatička hijerarhija u okviru imeničke sintagme, tj. akomodacija imenice broju a ne obratno. Da problem nije nov, svedoči naše praslovensko nasleđstvo. Dobro je poznato da su praslovenski brojevi od '5' naviše bili morfološke i sintaksičke imenice, da su '1' i '2' zameničkog porekla,⁶ a jedino '3' i '4' bili su na rano-praslovenskoj etapi pridevi.

U pet gore razgledanih situacija pojavljivanja brojeva u tekstu međusobna komunikativna hijerarhija broja i imenice varira.

U tipu *Bila dva vojnika, Bilo pet vojnika*, kao što smo već istakli, cela je sintagma rematskog karaktera, pa je opozicija donekle neutralizirana i moguća su dva rešenja, up. . . . *dva vojnika* / . . . *dvojica vojnika*. Važno je da se tu radi o zatvorenom, kolektivno shvaćenom skupu, a ne o slučajnoj zbirci pojedinaca.

U tipu *Vojnika je bilo pet* u rematu se nalazi samo broj, što dobija svoj odraz i na gramatičkom planu u nekongruentnoj rečeničnoj strukturi. Otud i konflikt između dva poretka — s jedne strane formalno-gramatičkog, a s druge semantičkog, koji stavlja pod upitnik tip ' *Vojnika je bilo dva*. Poljska situacija (up. gore) potvrđuje ispravnost naše analize.

U tipu *Došla/došli su ova dva/dvojica vojnika* radi se o referencijalno identifikovanoj veličini, pa su opet dva rešenja moguća, zavisno od formalnih pritisaka, ali i od toga koju od dve inherentno ugrađenih komponenti naziva želimo istaći (broj ili profesionalnu odredbu 'vojnik').

U tipu *Oba vojnika su došla*, odnosno *Svih pet vojnika su došli* vizura se temeljito menja. Radi se sad o distributivno shvaćenom skupu, naglašen je identifikovan, tematski karakter samog naziva skupa. S tim u vezi isključen je nekongruentni sintaksički model, a dominantna rema je metajezički predikat 'svi' koji se formalizuje bilo kao samostalna rema ili biva ugrađen u leksički koren *ob-*.

Najzad, u tipu *Dva/dvojica od vojnika su došla/došli* na udaru je opet broj. On je toliko važan da se čak u površinskoj strukturi briše imenica koja bi s njim stupala u odnos direktne gramatičke zavisnosti, pa se tako i pravac te zavisnosti neutralizira.

Sprovedena analiza, čini se, raskriva mehanizme koji stimulišu uvek dinamičan ciklus preobrazbi leksema-brojeva od prideva u imenice i obratno, dok se karakteristike ni jedne ni druge vrste reči ne mogu kompletno ostvariti u kombinaciji sa semantikom brojčanog niza. Interesantno je npr. da se u srpskohrvatskom pojavljuju konstrukcije tipa *U čekaonici je bilo njih nekoliko, Blago tebi, kad te toliko njih voli* i sl., gde je predikat 'čovjek' ugrađen u prilošku, ili, bolje reći, brojno neodređenu sintagmu, dok je tu u poljskom obavezno prisutan nominativ ili genitiv imeničke lekseme *człowiek, osoba* i sl., up.

⁶ Up. L. Moszyński, *Wstęp do filologii słowiańskiej*, Warszawa 1984, s. 239 n.

W poczekałni było parę osób, Tobie to dobrze jak cię tylu ludzi kocha, eventualno ... jak cię oni wszyscy kochają i sl.

Tako, dakle, brojne i neobične površinske idiosinkrazije slovenskih brojeva potiču i obnavljaju se zahvaljujući dvema uvek živim semantičkim opozicijama:

određen	~	neodređen	} skup
kolektivno	~	distributivno shvaćen	

Kolektivno shvanje skupa implicuje gramatičku dominaciju broja koja povlači sa sobom imenički genitiv i nekongruentan rečenični model. S druge strane, određeni karakter skupa nameće kongruentan model, koji implicuje imenički nominativ. Rezultati su toga previranja u raznim jezicima razni. Čini se da u srpskohrvatskom češće dolazi do izraza prva, a u poljskom druga tendencija, dok se u makedonskom u uslovima druge morfo-sintaksičke strukture odgovarajuće razlike ogledaju pre svega u distribuciji člana.

Warszawa

Zuzanna Topolińska

S u m m a r y

Zuzanna Topolińska

VARIED ASPECTS OF THE SYNTACTIC RELATION NUMERAL ~ NOUN

The author describes numerous idiosyncracies of the syntactic relation NUMERAL ~ NOUN in Polish and in Serbo-Croatian. She emphasizes their dependence on the referential status of the noun phrase taking a numeral modifier. Several surface symptoms are presented which speak in favor of numerals having more in common with pronouns (pronominal quantifiers) than with adjectives (adjectival predicates). In so far as their semantic function is concerned numerals seem to be names of abstract elements of the arithmetical progression. As such, they are names of terms of a relation and not of the relation itself.